

УДК 027.021.(477-25)НБУВ:090.1:929Штейнгель

Іванна Гуржій,

канд. іст. наук, наук. співробітник НБУВ

**БІБЛІОТЕЧНЕ ЗІБРАННЯ
БАРОНА ФЕДОРА РУДОЛЬФОВИЧА ШТЕЙНГЕЛЯ
У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

У статті йдеться про частину книжкового спадку барона Ф. Р. Штейнгеля, що зберігається у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. На основі аналізу друкованих та рукописних джерел, а також спеціалізованої літератури висвітлено значення приватної бібліотечної колекції вченого та громадсько-політичного діяча Ф. Р. Штейнгеля для історичного книгознавства.

Ключові слова: Ф. Р. Штейнгель, книги, відділ, зберігання.

Вивчення вітчизняних приватних книгозбірень громадських діячів певною мірою доповнюють знання про культурно-освітній рівень нашого народу того чи іншого періоду.

Наразі актуальним є на основі нових документів з фонду Інституту рукопису [6], а також відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ), глибше дослідити приватну бібліотечну колекцію науковця, громадсько-політичного та культурного діяча барона Ф. Р. Штейнгеля.

Порівняно небагато дослідників займалися вивченням життєвого шляху Федора Штейнгеля, ще менше – його спадку: книжково-рукописного зібрання. Це, зокрема, такі історики, як Н. Миронець та Г. Бухало [12]. Частково ця тема в науково-популярній формі висвітлювалась на шпальтах газет, зокрема рівненських: «Слово правди», «Червоний прапор», «Вільне слово» [2].

Доволі своєрідна і цікава доля спіткала Федора Рудольфовича Штейнгеля. Понад 140 років минуло відтоді, як 9 грудня 1870 р. у с. Городок Рівненського повіту Волинської губернії в родині балтійського німця Рудольфа Васильовича Штейнгеля (1841–1892) і українки за походженням Марії Федорівни Штейнгель (Камінської, 1843–1890) [7] народився син

Федір. Батько служив статським радником, водночас працював інженером шляхів сполучення: спочатку на будівництві Петроградської, а потім Московсько-Рязанської, Московсько-Курської, Балтійської та Ростово-Владикавказької залізниць.

На початку 1879 р., коли Федькові виповнилося вісім років, Рудольф Штейнгель придбав маєтність у селі, де мешкав. Однак, тільки у 1892 р. йому видали офіційний документ на право володіння нею [8]. Федько разом з братом Іванком проживали, головним чином, у Києві, і лише під час літніх вакацій вони приїздили до Городка. У «стольному граді» діти жили в особняку, що по вул. Бульварно-Кудрявській, придбаному батьком. У 1901 р. через скруту в грошах його продали лікареві Михайлу Лапінському [5].

Вищу освіту Федір здобував на фізико-математичному факультеті Київського, а згодом Варшавського університетів. Завершити навчання завадив стан здоров'я, адже юнак страждав від періодичних нападів епілепсії і часто проходив спеціальні курси лікування в Швейцарії [9].

У 1896 р. Ф. Р. Штейнгель черговий раз повернувся до рідного маєтку, де реалізував свій давній задум і заснував своєрідний музей – фактично науковий центр історико-краєзнавчих досліджень Волині. Завдячуючи його наполегливій суспільно-політичній діяльності, у 1906 р. його обрали депутатом І Державної Думи від Києва і долучили до складу української парламентської фракції. Після заснування М. Грушевським у Києві Українського наукового товариства (1907 р.), барона обрали заступником голови цього об'єднання. У 1908 р. він активізував діяльність, ставши членом Товариства українських поступовців і увійшовши до складу його Ради. Згодом Ф. Р. Штейнгеля обрано головою комітету Всеросійської спілки міст (з 1915 р.), а також членом загальноросійської партії кадетів. У березні 1917 р. він очолив виконавчий комітет Київської міської думи, який фактично репрезентував найвищу владу в місті. У квітні 1917 р. як член президії брав участь у роботі Всеукраїнського національного конгресу. Федір Рудольфович також входив до першого складу Центральної Ради (7 березня – 7 квітня 1917 р.). Наполегливо працював у комітеті охорони пам'яток старовини та мистецтва в Києві, а за часів Гетьманату був призначений послом Української держави в Німеччині. У міжвоєнний період він мешкав у Західній Україні, а в 1939 р. емігрував до Німеччини, де і провів останні роки свого життя. Помер Федір Рудольфович 11 лютого 1946 р. у Дрездені [3].

Відомі українські краєзнавці та етнологи високо оцінили багатогранну діяльність Ф. Р. Штейнгеля, особливо його внесок у музейну практику та культурно-освітнє життя свого рідного міста.

Однією з частин Городоцького музею, що заснував Федір Рудольфович, стала бібліотека, яка забезпечувала інформаційні потреби численних місцевих користувачів. Завдяки архівним матеріалам і опублікованим документам, які зберігалися в ній, написано чимало наукових праць, а також проведено багато спеціальних досліджень. Серед таких, зокрема, слід назвати археографічну розвідку С. Шевчука «Фольклорно-етнографічні студії Городоцького музею» [14], у якій вперше проаналізовано стан деяких рукописних матеріалів з етнографічної колекції зібрання Ф. Штейнгеля.

Колишня бібліотечна колекція Федора Рудольфовича на даному етапі є вкрай розпорошеною, а тому існує потреба виявлення її окремих книг і послідовної реконструкції. Вона припинила своє існування як комплексна одиниця після 1918 р. (внаслідок подій Першої світової війни 1914–1918 рр., Української революції та встановлення радянської влади), коли багато архівів і книжкових колекцій були кинуті напризволяще. Зокрема, більша частина книжкових зібрань різних установ і деяких діячів науки, що спочатку опинились у фондах бібліотеки університету св. Володимира, пізніше передані або викуплені Всенародною (Національною) бібліотекою України (ВБУ). Питання ж про долю бібліотеки барона Штейнгеля та її долучення до ВБУ неодноразово порушувалося на засіданнях Тимчасового Комітету. У той період власне і була сформульована ідея комплектування національного фонду, що могла стати чи не єдиним порятунком багатьох книжкових колекцій і зібрань.

З огляду на процес поступової передачі особового книжкового зібрання можна зробити припущення, що частина його, яка потрапила до Університету, перед тим зберігалася в одному з власних будинків Штейнгелів у Києві, а саме в Липках, де родина мешкала в роки лихоліття війни. Цілковито усвідомлюючи наукову цінність такої спадщини барона Штейнгеля, керівництво ВБУ мало твердий намір долучити її до фондів власної установи. З приводу цього питання Тимчасовий комітет неодноразово звертався до новоутворених установ. На засіданні тимчасового комітету від 4 березня 1919 р. постановили: збереження бібліотеки барона Штейнгеля доручити Є. Ківлицькому. Завдяки підготовчій роботі з'ясували, що частина бібліотеки знаходиться у відомстві Книжкової палати. А тодішніми представником від неї був Д. Багалій. Тому

саме йому і доручили подбати про те, щоб частина зібрання Штейнгеля потрапила до фондів Бібліотеки. Тодішній голова Тимчасового комітету В. Вернадський наполіг на тому, щоб якомога швидше передати київську частину бібліотечної спадщини Ф. Штейнгеля до Всенародної (Національної) бібліотеки України для запобігання її втрати [4]. За результатами обговорення проблеми на засіданні Тимчасового комітету 16 травня 1919 р. було вирішено остаточно: передати бібліотеку Штейнгеля до ВБУ [10].

Таким чином, частина книжкових зібрань і архівних матеріалів Штейнгеля передана до Київського університету, а пізніше до ВБУ. Це сталося за найактивнішої участі М. Біляшівського, який очолював Художньо-промисловий музей і був одним з найближчих друзів Федора Рудольфовича.

Нині у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ знаходиться чимала частина документів з колишньої приватної колекції барона Штейнгеля. Насамперед, це книжки, котрі подаровані йому колегами, а також придбані ним особисто в різні періоди подорожей за кордон. Деякі з книжок раніше належали його батькам і перейшли до Федора Рудольфовича як спадщина. Структурно особова бібліотека барона складалася з багатьох тематичних відділів, усього їх нараховується 14: словесність; технічний; довідковий; періодичних видань; природничі науки; географія; філософія; мистецтво; медицина; педагогіка; історія; богослов'я; правознавство; сільське господарство.

Якщо розглядати рубрикацію відділів за алфавітним порядком, то, очевидно, слід почати з відділу богослов'я, де представлено всього 4 томи з 20-ти томного видання «Великія Минеи Четіи, собранныя всероссійскимъ митрополитомъ Макаріємъ» [1], що становить одну з дорогіших пам'яток слов'янсько-руської писемності. У ньому детально описано життя деяких святих, урочисті похвальні та повчальні Слова на свята та в дні пам'яті усіх святих, «Книги святого Писанія», виведено особи вчителів і церковних письменників, вміщено різні сказання, повісті, нотатки з мандрів, притчі, послання та грамоти.

Друк «Великія Минеи Четіи...» протягом 80-х років XIX ст. взяла на себе Археографічна комісія. Для збереження більшої оригінальності тексту «Великія Минеи Четіи...» та особливостей стародавнього письма було залишено основні знаки та літери, які використовували писці. Водночас деякі датування, зображені слов'янськими літерами, замінено на відповідні

їм арабські цифри. Ті ж окремі слова, які писці написали разом, належним чином роз'єднали. Угорі в кутку на берегах кожної сторінки всіх томів зазначена нумерація аркушів і стовпців з оригіналу.

Наявні 4 томи мають великий формат, тверду обкладинку з картону жовто-зеленого кольору та шкіряний корінець. На форзаці кожного з томів «Великія Минеи Четїи, собраннїя всероссійскимъ митрополитомъ Макаріємъ» є екслібрис «Бібліотека барона Ф. Р. Штейнгеля», а також назва відповідного відділу, номер, згідно якого книга знаходилася у ньому, номери шафи та полиці. Наприклад, напис на першій частині 9-го тому (вересень, дні 1–13) виглядає так: «Отдель Богословіе № 619, Шкапъ № 52, полка № 1. На другій частині 9-го тому (вересень, дні 14–24) читаємо: «відділ Богословіе № 620, Шкапъ 52, Полка № 1». А в 10-му томі (жовтень, дні 4–18) позначені № 622, а друга частина 10-го тому (жовтень, дні 19–31) – № 623. Розмір екслібрису 10x12 см. На кожному титульному аркуші стоїть овальної форми печатка фіолетового кольору «Київській музей». У кінці всіх томів вміщено іменний покажчик, а також додатки. Усі вони видрукувані в Санкт-Петербурзі, але в різних друкарнях і в різні роки. Зокрема, томи за вересень (дні 1–13 та 14–24) у друкарні Імператорської академії наук, відповідно 1868 і 1869 рр.; за жовтень (дні 4–18) – у друкарні і літографії А. Траншеля, Стремянная № 12, 1874 р.; жовтень (дні 19–31) – у друкарні Ф. Г. Слеонскаго і Ке, Невский просп., № 140., рік видання 1880. Як бачимо, серед нумерації томів у відділі відсутній № 621. Швидше за все він мав бути за вересень (дні 25–31 жовтня). Однак, чи дійсно це так, і чи він існував взагалі, на жаль, невідомо. Кожне видання відділу богослов'я має інвентарний номер і введено під власним шифром до електронного каталогу (том 9-й за вересень, дні 1–13, шифр «Штейнгель 619»; том 9-й 2-га частина за вересень, дні 14–24, шифр «Штейнгель 620»; 10-й том за жовтень, дні 4–18, шифр «Штейнгель 622», та 10-й том за жовтень, дні 19–31, шифр «Штейнгель 623»).

Ще одними захопленням Федора Рудольфовича стали описи життя та діяльності видатних діячів. Одночасно він переймався створенням різного роду програм, настанов для вчителів міських шкіл, а особливо нотатками власних вражень від подорожей, творчих відраджень. Тому-то цілком закономірним є той факт, що в особистій бібліотеці письменника виділено відділ географії, до складу якого входили ілюстровані путівники, книги з описами різних країн, а також наукові праці з природознавства. До нашого часу з даного відділу збереглися лише 4 видання. Зокрема, путівник по

Берліну «Guide a Berlin, avec le plan de Berlin» [17], який створено упорядниками «Brasch & Rothenstein» («Браш и Розенштейн»). Він видрукуваний у Берліні в 1887 р. французькою мовою видавництвом «Уго Стейниці», і був незамінною річчю мандрівника, адже в ньому докладно описано всі історико-культурні та релігійні пам'ятки міста, які варто побачити. Водночас на перших сторінках книги вміщено три таблиці. У першій наведено курс валюти у Британії, Франції, Голландії, Австрії й Америці. Друга – це показники ваги, третя – співвідношення температури за Цельсієм і Фаренгейтом. Назви всіх пам'яток у путівнику для більш зручного користування розташовані за абеткою. Також надруковані списки готелів, ресторанів і кав'ярень. У кінці вміщено перелік вулиць і площ, які відзначені на мапі, що є додатком до видання. Путівник виготовлено у твердій палітурці, яка обтягнена тканиною червоного кольору. На форзаці є екслібрис (розміром 10x12 см.) «Бібліотека барона Штейнгеля. Отдель Географія. № 414, Шкап № 31, 2-я полка». Перед титульною сторінкою вміщено рекламу, поставлена овальна печатка з таким самим написом. Загальна кількість сторінок XII+148. Примірник має інвентарний номер, введений до електронної бази даних за шифром «Штейнгель 414».

У період правління Гетьмана Скоропадського Ф. Р. Штейнгель перебував за кордоном, у ролі посла в Берліні. У Німеччині він і залишився. Отже не дивно, що відтоді його особиста бібліотека поповнилася значною кількістю літератури цієї країни. Одна з книг має назву «Illustrierter Führer k. k. Österr. Staatsbahnen für die Strecken» [21]. Це путівник з найпривабливіших місць Австро-Угорської імперії. У ньому дуже чітко та поетапно розписано як дістатися з одного міста до іншого, а також надані поради, що слід оглянути в першу чергу, де зупинитися на відпочинок і які сувеніри краще придбати. Водночас подано лапідарний опис міст, їх стисла історія. За структурою видання є конволютом і вміщує фактично три путівники за окремою тематикою. До першого увійшла інформація про групу провідних міст, а саме: Przemyśl–Lemberg, Lemberg–Stryj–Lawoczne, Stryj–Dolina–Stranislau, Dolina–Wygoda, Lemberg–Rawa Ruska–Sokal, Rawa Ruska–Bełżec (Heft 31). Його упорядник Освальд Обоґі. Друга група – це такі міста як: Lemberg–Krasne–Podwołoczyska, Krasne–Brody, Lemberg–Stanislau–Klomea–Sniatyn–Czernowitz, Kolomea–Słoboda Rungurska, Kolomea–Kniazdów, Stanislau–Buczacz–Husiatyn, Stanislau–Woronienka, Podolische Bahnen (Heft 32). Упорядником зазначено Адольфа Інлендера. І на останок третій конволют, який вміщує в себе описи таких міст, як

Hliboka–Mezyhroby mit Karapcziu a.S.–Czudyn, Hliboka–Sereth, Hadikfalva–Brodina mit Karlsberg–Putna, Hatna–Kimpolung mit Wama-Russ. Moldawitza und Itzkany–Suczawa (Heft 33). У книзі розміщено за відповідною тематикою 20 ілюстрацій, на яких зображено видатні історичні та культурні пам'ятки (здебільшого костьоли, собори, палаци тощо). До кожного конволюту додано мапу зі схемами проїзду від одного міста до іншого, а в кінці зазначено відстань між ними. Наведено їх загальний список за абеткою. Цікавою тут є інформація про різні народи, що заселяли тогочасну територію Австро-Угорської імперії, їхній побут та звичаї. Загальна кількість сторінок 1-го конволюту 125, 2-го – 94, а 3-го – 71 сторінка. Видрук здійснено у Відні 1912 р. видавництвом «Druck und Verlag der Buch- und Kunstdruckerei Steyermühl». Видання має кишеньковий формат, (10x12 см), темну обкладинку з тканини і шкіряний корінець, на якому є екслібрис з № 6426. Такий самий номер стоїть на форзаці біля печатки «Кієвській Музей». Також є екслібрис з позначкою «Бібліотека барона Ф. Р. Штейнгеля, Отдель Географія, № 4751, Шкап 31, полка № 2». Формат екслібрису 10x12 см. Кожен конволют уведений до електронного каталогу і зберігається під спільним шифром «Штейнгель 4751».

Інша книга з відділу географії – «Italie Manuel du voyageur. Première Partie: Italie Septentrionale Jusqu'à Livourne, Florence et Ravanne et les routes menant de France, de Suisse et D'autriche en Italie» [15], німецького видавця, упорядника перших путівників Карла Бедекера (1801–1859). Цей путівник по Італії для мандрівників французькою мовою надрукований в Лейпцигу та Парижі 1886 р., широко відомими на той час видавництвами самого автора Карла Бедекера та Паула Оллендорфа. Працюючи над виданням, безпосередньо Бедекер намагався вмістити якомога докладнішу інформацію про країни, якими він подорожував особисто. Путівник складається зі вступу, де вміщено необхідну інформацію про результати власного мандрування, про курси валюти, види паспортів, які використовуються у країнах. Зазначено розміщення митниць і які сезони більш комфортні для подорожей, тощо. Також автор дав оцінку готелям, ресторанам, церквам, музеям, театрам, магазинам, навіть пошті та телеграфу. Оповідав про клімат, та його специфіку в різних містах. У вступі наведено найважливіші дати з історії Італії XIX ст. У 7-ми розділах йдеться про найбільші міста північної частини Італії – Турину, Модену, Флоренцію, Верону, Мілан, Венецію та деякі ін. До них додано таблицю-список, у якій наведено інформацію про відстань між усіма містами та вулицями, а також

названі міста для відпочинку та найбільш цікавих пам'яток. У путівнику вміщено 13 мап, одна з яких загальна – Північної Італії, інші – її окремих міст, а також 26 планів-схем головних адміністративно-політичних осередків. Загальна кількість сторінок 432+LIV. Примірник має тверду оправу, обкладинку червоного кольору з тканини з написом золотом на титулі і корінці. На форзаці написано чорними чорнилами від руки «Барон Николай Николаевич Штейнгель», а далі олівцем, але, нажаль, не розбірливо. З цього можна зробити такий висновок: швидше за все, книга спочатку належала родичу Федора Рудольфовича по материнській лінії. Біля назви на титульному аркуші у правому кутку є запис «en 163», на форзаці – екслібрис «Бібліотека барона Ф. Р. Штейнгеля. Отдель Географія, № 482 Шкап 31, 2 полка». Його формат стандартний – 10x12 см. Цей примірник уведений до електронного каталогу під шифром «Штейнгель 482».

Третій том путівника – «Italie Manuel du voyageur. Troisième Partie: Italie Méridionale, Sicile et Sardaigne suivies d'excursions à Malte, a Tunis et à Corfou» [16], видруковано теж у Лейпцигу та Парижі 1890 р., видавництвом Карла Бедекера та Паула Оллендорфа. Путівник складається так само з 5-ти розділів, де рекомендовано відвідати південь Італії – Сицилію, а також Сардинію, Мальту, Туніс і Карфаген. Значну увагу приділено описам 43-х маршрутів, що спеціально визначені на мапах. Усього в путівнику 26 кольорових мап і 16 планів-схем чорно-білого кольору, які знаходяться на розворотах і складені декілька разів. Вони безпосередньо зображують структуру таких міст, як Неаполь, Палермо, Помпея, а також острів Сицилія тощо. Один з підрозділів спеціально присвячено розвитку стародавнього мистецтва Неапольського королівства. Загальна кількість сторінок: вступ XLVI+423 загально змісту. На титулі екслібрис білого кольору, 10x12 см., на якому зазначено «Бібліотека Ф. Р. Штейнгеля. Отдель Географія, № 417, Шкап 31, полка № 2». Оправа примірника: тканина червоного кольору з написом назви золотими літерами «Baedeker Italie Méridionale». Примірник знаходиться в гарному стані, має власний інвентарний номер і введений до електронного каталогу під шифром «Штейнгель 417».

Найзначнішу частину особової бібліотеки власника становлять книги історичної та етнографічної тематики. З історичного відділу до фондів НБУВ потрапило лише перший том трьохтомного видання «Les origines de la France Contemporaine» відомого французького вченого та письменника Іполита Тена (Hippolite Taine 1828–1893) [23], який створив

культурно-історичну школу в мистецтвознавстві. Праця «Походження сучасної Франції» написана французькою мовою протягом 1876–1892 рр., в ній автор критикує діячів Великої французької революції та якобінської диктатури. Перший з них видано в Парижі у 1880 р., складається зі вступу, у якому автор розповів про власний пошук архівних джерел і використану літературу. Перший том складається з 5-ти частин, які поділяються на параграфи, що розкривають окремі аспекти розвитку тогочасної Франції. На титульному аркуші примірника стоїть печатка «Київській музей», виконана чорною фарбою. На форзаці є екслібрис з позначкою «Бібліотека барона Ф. Р. Штейнгеля, Отдель Исторія, № 810, Шкапъ № 57, 2-я полка», а також печатка – «Переплетчикъ М. Буймистровъ въ Києве». Формат екслібрису стандартний – 10x12 см. Видання має шкіряну обкладинку, тиснення золотом на корінці, а також порядковий № 6690. Можна припустити, що цей номер означає загальну нумерацію книг з колекції власника. Загальна кількість сторінок 7+ 560. Примірник введений до електронного каталогу за шифром «Штейнгель 810».

Спеціальний відділ, зазначений у бібліотеці барона Штейнгеля, це медичний. Нині з нього представлена лише одна праця відомого швейцарського психіатра та невропатолога Августа Фореля (1848–1931) – «Der Hypnotismus seine psycho-physiologische, medicinische, strafrechtliche bedeutung und seine Handhabung» [18] (видання третє). У ній пояснюється, що таке гіпноз, його психофізіологічні, медичне властивості та карна відповідальність за його неправомірне застосування. Слід зазначити, що А. Форель служив директором психіатричної лікарні у Бургхольці, поблизу Цюриха, а згодом став професором Цюрихського університету та досліджував анатомією центральної нервової системи. Саме він популяризував у Швейцарії метод гіпнозу, розробив методи лікування від алкоголізму за допомогою нав'ювань і переконань. Праця написана німецькою мовою, надрукована 1895 р. у Штутгарті, видавництвом «Verlag von Ferdinand Enke». Вона складається з передмови до трьох видань (1889, 1891, 1895 рр.) і 12-ти розділів. І та II розділи мають загальний характер і найбільші за обсягом, де трактується що таке гіпноз і свідоме буття, деякі теоретичні викладки. У інших розділах пояснюються окремі поняття з психофізіології. Примірник знаходиться в доброму стані, має тверду обкладинку зі шкіряним корінцем, на форзаці екслібрис (форматом 10x12 см.) з написом «Бібліотека барона Ф. Р. Штейнгеля, Отдель, № 4516, Шкапъ 61, полка № 4». Загальна кількість сторінок XII+223. Уведений в

обов'язковому порядку до електронного каталогу, має свій інвентарний номер і зберігається під шифром «Штейнгель 4516».

Підчас опрацювання особової бібліотеки барона Штейнгеля виділено відділ мистецтва, в якому знаходяться книги з архітектури, історії створення Оперного театру в Парижі тощо. Одна з них має назву «Le Nouvel Opéra» [22], автором якої являється Шарль Луї Етьєн Нюїтер, (Charles-Louis-Étienne Nutter, 1828–1899). Паризька Опера в сучасній Франції відома за назвою Опера Гарньє. Цей театр один з найвеличніших театрів опери та балету світу, описаний у відомому романі письменника Гастона Леру «Примара Оперы» (1910). Власне її будівлю фахівці вважають еталоном еkleктичної архітектури, а час її будівництва визначають добою розквіту міста за правління Наполеона III (1852–1870).

Структурно книга «Le Nouvel Opéra» розпочинається з листа – звернення автора до архітектора Шарля Гарньє (1825–1898), де висловлена подяка за натхнення, що зумовило написання, хоча і в стислому вигляді, історії створення знаменитої Гранд-Оперы. У п'яти розділах, поділених на підрозділи, Ш. Нюїтер описав як непросто вирішувалось питання щодо місця розташування театру, охарактеризував його конструкцію і зазначив, хто безпосередньо працював над проектом. Окремі аспекти присвячені внутрішньому оздобленню будівлі. До кожного розділу вміщено ілюстрації, (загалом 59 гравюр), які відтворюють елементи оформлення Гранд-Оперы. На сторінках вміщено детальний план-схему головної зали, а також сходів до неї, вестибюлю, фойє, ложі, бальної зали та інших частин. Видання франкомовне, побачило світ у Парижі 1875 р. Оправа обтягнена тканиною, має темний колір та шкіряний корінець, на якому золотими літерами тиснення назви праці. На форзаці – екслібрис «Бібліотека барона Ф. Р. Штейнгеля», а також зазначено відділ «Мистецтво, № 3525, шафа 32, полиця № 3». Формат екслібрису 10x12 см. На титульному аркуші внизу біля позначки видавництва стоїть печатка фіолетового кольору «Всенародна Бібліотека В.У.А.Н. України». Загальна кількість сторінок 255. Зберігається у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій, введена до електронного каталогу під шифром «Штейнгель 3525».

Друга книга про створення оперного театру має назву «Le Nouvel Opéra de Paris» [19], автором якої є відомий архітектор Жан Луї Шарль Гарньє (1825–1898). Її написано французькою мовою. Вона складається зі вступу, чотирьох розділів, поділених на підрозділи, у кінці вміщено список підприємців і «заключне слово» автора до читача. Вийшла друком у Парижі,

видавництвом «Ducher et Cie» у 1881 р. Загальна кількість сторінок 424. Праця є одним з найцінніших джерел з архітектури та мистецтва XIX ст. До неї ввійшло велика кількість гравірованих малюнків, атласів і фотографій, що відтворюють вподобання тогочасного суспільства щодо архітектури, містять інформацію про її технології, живописні традиції тощо. В окремих розділах безпосередньо описано технологію ліпки, скульптур та оздоблення Гранд Опери. Примірник має тверду оправу темного кольору та шкіряний корінець. На титульному аркуші знаходиться друкарська марка чорно-білого кольору. На форзаці – екслібрис із написом «Библиотека барона Ф. Р. Штейнгеля, відділ мистецтва, № 3549, шафа 32, полиця № 3». Формат екслібрису 10x12 см. Книга знаходиться в доброму стані, введена до електронного каталогу під шифром «Штейнгель 3549».

Одним з найбільших в особовій бібліотеці Федора Рудольфовича був відділ журналів, що включав тематичний підвідділ з педагогіки. Саме з останнього до нас потрапило видання профільного журналу «Семья и школа» за 1872 р., редактованого Юл. Симашко, назва другої книги цього видання – «Родителямъ и Воспитателямъ» (№ 5–10) [13]. Цей журнал почав друкуватися в Росії з 70-х років XIX ст. №№ 5, 9 і 10 побачили світ у Санкт-Петербурзі, в типографії П. П. Меркульєва (Графській пер., № 5), а № 6, 7, 8 видруковано у типографії Міністерства Шляхів Сполучення (Фонтанка, № 99). Кожен номер журналу включає в себе п'ять розділів: 1-й – педагогія, дидактика та методика; 2-й – критика і бібліографія; 3-й – бібліографічні нариси; 4-й – хроніка; 5-й – змішаний. У них йдеться про порядок викладання уроків у школі, зокрема німецької, англійської та французької мов. Також вміщено тематику для самостійної роботи при створенні малюнків, історичних нарисів тощо. У окремих примірниках є ілюстрації, а до кожного номеру на початку змісту – оголошення. Наприклад, у № 5 надруковано оголошення про видання «Вестника Ярославскаго земства». Сторінки у всіх номерів за певний рік мають наскрізну нумерацію. Зокрема в № 5 вона починається з 964 сторінки. № 6, 7 та 10 у кінці мають додатки та списки нової літератури, № 5 та № 8 без закінчення. Журнал має тверду картонну обкладинку сірого кольору, на форзаці екслібрис – «Библиотека барона Ф. Р. Штейнгеля, Отдель Педагогика, Шкапъ 21, полка № 3». (формат екслібрису 10x12 см). Знаходиться у доброму стані, має інвентарний номер, зберігається під шифром «Штейнгель 4532».

У Інституті рукопису НБУВ також був виявлений каталог книг бібліотеки матері Федора Рудольфовича – баронеси Марії Федорівни [11].

Безпосередньо в журнальному відділі з її помітками на форзаці, знаходився журнал «Семья и школа» за 1872 р. У зв'язку з цим стає зрозумілим, як саме видання потрапило до бібліотеки барона.

Вивчаючи творчі вподобання і наукові інтереси Ф. Р. Штейнгеля, можна зробити висновок, що він був людиною різнобічних поглядів і цікавився багатьма науками. А тому не дивно, що один з відділів його бібліотеки тематично означений як технічний.

Серед інших книг з бібліотеки Штейнгеля до історичних колекцій потрапила праця французького фізика та математика Жюль Гауніна «Tables Trigonometriques pour le tracé des chemins de fer exprimant le longueurs naturelles des sinus, sinus verse, cosinus, cosinus verse, tangentes, cotangentes, sécantes et cosécantes; des arcs et de leurs compléments; des demi-cordes et des flèches: des abscisses et des ordonnées du cercle en fonction des tangentes» [20]. Це видання являє собою збірку тригонометричних таблиць, складених для забудівлі залізничних доріг. Вони оформлені за допомогою графіків тригонометричних функцій: синуса, косинуса, косинуса платита, тангенса, котангенса, секанса і косеканса, луки та їх доповнення. Посібник викладено французькою мовою, а видруковано 1874 р., в Парижі, видавництвом «Dunod, éditeur». Він складається зі вступу, де за допомогою рівнянь розкрито суть і структуру таблиць, яких загалом 179. Загальна кількість сторінок XXXI, 181. Має оправу чорного кольору та золоте тиснення на корінці, вгорі зазначено номер 181. На форзаці – екслібрис «Библиотека барона Р. Штейнгель. Отдель технической № 2». Цей екслібрис дещо відрізняється від попередніх, і має формат поштової марки (приблизно 3x4 см). Примірник має добрий стан збереження, та власний інвентарний номер. Його введено до каталогу під шифром «Штейнгель 2».

Одним з найбільш вагомим за своїм наповненням був відділ філософії. Нині з нього маємо в колекції дві праці професора, доктора філософії, викладача академії Гумбольдта Фрідріха Ріхнера (1848–1900) «Ethik. Katechismus der Sittenlehre» [24] та «Katechismus der Logik» [25]. Перша з них написана німецькою мовою, віддрукована в Лейпцигу 1881 р. Структурно вона складається зі звернення автора до читача, 3-х розділів, що поділені на 30-ть параграфів, і висновків. За своєю формою та змістом ця книга являє собою навчальний посібник, в основі якого лежать положення віровчення. Останні викладені у формі питань і відповідей на них. Перші вісім сторінок позначені римськими цифрами, загальна ж кількість сторінок праці 257. Після висновків вміщено термінологічний

словник, який нараховує 6 сторінок. Видання виконане в кишеньковому форматі, в твердій оправі з картону рудого кольору, на якій зазначено назву праці та місце друку. Зверху на обкладинці проставлено № 98. На форзаці є екслібрис – «Бібліотека барона Ф. Р. Штейнгеля. Отдель Философія. № 645. Шкапъ 52. Полка 2». Формат екслібриса 10x12 см. Примірник знаходиться у доброму стані, введений до електронного каталогу і зберігається під шифром «Штейнгель 645».

Зміст філософської праці Фрідріха Ріхнера «Katechismus der Logik» так само викладено німецькою мовою. Надрукована вона в Лейпцигу 1881 р., видавництвом «Werlagsbuchhandlung von J. J. Weber» і являє собою цінний посібник з питань культури та філософії. Зокрема в ній йдеться про мислення та логіку пізнання, систему понять і взаємозв'язку: Бог–людина–духовна рівновага. Містить чотири розділи, поділених на 27 параграфів, і термінологічний словник у кінці книги. Має кишеньковий формат, (приблизно 15x12 см) тверду оправу з картону рудого кольору, на якій зазначено 100 (над назвою). Загальна кількість сторінок VIII, 240+8. На форзаці знаходиться екслібрис білого кольору, форматом 10x12 см з позначкою: «Бібліотека барона Ф. Р. Штейнгеля, Отдель Философія. № 647. Шкапъ 52. Полка № 2» Примірник має інвентарний номер та зберігається під шифром «Штейнгель 645».

Отже, досліджена нами частина книжок і журналів з особового зібрання барона Ф. Р. Штейнгеля засвідчила, що його колекція пройшла складний шлях: довго збиралася, потім розпорошувалася за різних обставин, а нині її залишки зосереджені у сховищах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Проте, пошуки літератури з особової бібліотеки Ф. Р. Штейнгеля тривають, ведеться ретельне вивчення його спадщини досі. Цьому неабияк мають посприяти актуалізація доробку Федора Рудольфовича та увічнення пам'яті про нього.

Список використаних джерел

1. Великія минеи четіи собрання Всероссійскимъ митрополитом Макаріємъ. Сентябрь дни 1–13. – Тип. Имп. Академии Наук. – Санктпетербургъ, 1868. – 370 с.; Сентябрь дни 14–24. – Тип. Имп. Академии Наук. – Санктпетербургъ, 1869. – 372 с.; Октябрь дни 4–18. – Тип. И Лит. А. Траншеля, Стемянная № 2. – Санктпетербургъ, 1874. – 374 с.; Октябрь дни 19–31. – Тип. Ф. Г. Елеонскаго и К. Невскій просп., № 100. – Санктпетербургъ, 1880. – 372 с.

2. Слово правди. – 1989. – № 10. – 25 жовтня; Червоний прапор. – 1992. – № 11. – 19 листопада; Вільне слово. – 1995. – № 12. – 9 грудня.

3. Довідник з історії України (А–Я) / за аг. ред. І. Підкови та Шуста. – К. : «Генеза», 2002. – С. 1096–1097.

4. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 1918–1941. – К., 1998. – С. 66–67.

5. Звід пам'яток історії та культури України. – К., 1999. – Кн.1. – Ч. 1. – С. 299–300.

6. ІР НБУВ, ф. 109. 744 од. зб. (70-і роки 19 ст. – 1914 р.); ф. 3. № 8115, 11198, 57–480–57486 «Особові фонди Федора Рудольфовича Штейнгеля»

7. ІР НБУВ, ф. 109, спр. 181 «Заметка про рождения Ф. Р. Штейнгеля» – арк. I, I зв.

8. ІР НБУВ, ф. 109, спр. 21 «Штейнгель Рудольф Василевич. Доверенность на управление именем Городок Ровинского уезда Волинской губернии, видан ему 30 июля 1892 г.» – арк. 1, 2.

9. ІР НБУВ, ф. XXXI, спр. 2183 «Письмо от 16 декабря 1902 года. Из Варшавы в Киев». – арк. 2.

10. ІР НБУВ. – Оп. 1. Протоколи засіданій Временного Комитета по организации Всенародной библиотеки с 1918–1920 гг. – протокол № 6. – П. 3.

11. ІР НБУВ, ф. 109, спр. 742 «Каталог книг библиотеки баронессы Марии Федоровны Штейнгель 1878 г.» – арк. 8.

12. Миронець Н. Р. Доля книжково-рукописного зібрання українського культурного діяча Ф. Р. Штейнгеля // Бібліотечний вісник. – 2003. – № 3. – С. 32–36.; Бухало Г. В. Музей барона Федора Штейнгеля // Наукові записки : 100-річчю музейної справи на Рівненщині присвячується. – Рівне, 1996. – Вип. 1. – С. 11–16.

13. Семья и школа: педагогический журналъ под. ред. Юл. Симашко. – С.-Петербургъ, 1872. – Кн. II. – №5. – С. 964–1150; 33–88. – № 6 – С. 112; 48. – № 7. – С. 114–225; 50–86. – № 8. – С. VI, 234–243. – № 9. – С. 346–422; 33–132. – № 10. – С. 430–527; 50–132.

14. Шевчук С. І. Фольклорно-етнографічні студії Городецького музею // Народна творчість та етнографія. – Рівне, 1983. – № 6. – С. 60–64.

15. Baedeker K. Italie Manuel du voyageur. Première Partie: Italie Septentrionale Jusqu'à Livourne, Florence et Ravanne et les routes menant de France, de Suisse et D'autriche en Italie. – Leipzig, 1890. – Baedeker / Paris, 1886. – Ollendorff, 28, rue de Richelieu. – Т. I. – 432 p.

16. Baedeker K. Italie Manuel du voyageur. Troisième partie : Italie Méridionale, Sicile et Sardaigne suivies d'excursions à Malte, à Tunis et à Corfou. – Leipzig, 1890. – Baedeker / Paris, 1890. – Ollendorff, 28, rue de Richelieu. – Т. III. – 423 p.

17. Brasch & Rothenstein. Guide à Berlin, avec le plan de Berlin. – Berlin, 1887. – Hugo Steinitz, Libraire-éditeur. – XII, 148 p.

18. *Forel A.* Der Hypnotismus seine psycho-physiologische, medicinische, strafrechtliche bedeutung und seine Handhabung. – Stuttgart, 1895. – Verlag von Ferdinand Enke. – X, 223 p.

19. *Garnier M.* Ch. Le Nouvel Opéra de Paris. – Paris, 1881. – Т. II. – Ducher et Cie. – 425 p.

20. *Gaunin J.* Tables Trigonométriques pour le tracé des chemins de fer exprimant le longueurs naturelles des sinus, sinus verse, cosinus, cosinus verse, tangentes, cotangentes, sécantes et cosécantes; des arcs et de leurs compléments; des demi-cordes et des flèches: des abscisses et des ordonnées du cercle en fonction des tangentes. – Paris, 1874. – Dunod, Editeur. – XXXI, 181 p.

21. *Illustrierer Führer k. k. Österr. Staatsbahnen für die Strecken.* – Wien, 1912. – Druk und Verlag der Buch- und Kunstdruckerei «Steyrer-mühl». Heft 31. – 125 p.; Heft 32. – 97 p.; Heft 33. – 71 p.

22. *Nutter Ch.* Le Nouvel Opéra. – Paris, 1875. – Librairie Hachette et Cie boulevard saint-Germain, 79. – 255 p.

23. *Taine H.* Les origines de la France Contemporaine. L'angien régime. – Paris, 1880. – Librairie Hachette et C**, boulevard Saint-Germain 79. – 553 p.

24. *Rirchner F.* Ethik. Katechismus der Sittenlehre. – Leipzig, 1881. – Werlagsbuchhandlung bon J. J. Weber. – VI, 257, 8 p.

25. *Rirchner F.* Katechismus der Logik. – Leipzig, 1881. – Werlagsbuchhandlung bon J. J. Weber. – VIII, 240, 8 p.

Стаття надійшла до редакції 14.05.2015 р.

UDC 027.021.(477-25)NBUV:090.1:929 Shtejngel

Ivanna Hurzhii,

Ph. D., Scientific Associate, Vernadsky National Library of Ukraine

Baron Theodore R. Shtejngel Library collection of in funds Vernadsky National Library of Ukraine

On the basis of analysis of the printed and handwritten sources, and also specialized literature, the value of private library collection of scientific and social and political figure T. Shtejngel is reflected for historical bibliology. The process of her forming and being place are traced.

In the article the basic scientific departments of the personal library of baron T. Shtejngel are described: geographical, historical, philosophical, medical, department of art, divinity and magazines. Thoroughly described editions from every department of private collection of scientist, that kept in the department of library collections and historical collections of the Vernadsky National library of Ukraine. The special attention is spared to the books that have donative and proprietary inscriptions. Detailed bibliographic description of editions from the private library of T. Shtejngel, that saved for today, it is entered to the electronic database.

Keywords: T. R. Shtejngel, books, department of library collections and historical collections.

УДК 027.021.(477-25) НБУВ:090.1:929 Штейнгель

Иванна Гуржій,

канд. ист. наук, науч. сотрудник НБУВ

Библиотечное собрание барона Федора Рудольфовича Штейнгеля в фондах Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

На основе анализа печатных и рукописных источников, а также специализированной литературы, отражено значение частной библиотечной коллекции ученого и общественно-политического деятеля Ф. Р. Штейнгеля для исторического книговедения. Прослежен процесс ее формирования и место нахождения.

В статье охарактеризованы основные научные отделы личной библиотеки барона Ф. Р. Штейнгеля: географический, исторический, философский, медицинский, отдел искусства, богословия и журналов. Обстоятельно описанные издания из каждого отдела частной коллекции ученого, что хранятся в отделе библиотечных собраний и исторических коллекций Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского. Особое внимание уделено книгам, которые имеют дарственные и собственнические надписи. Подробное библиографическое описание изданий из частной библиотеки Ф. Р. Штейнгеля, которые сохранились на сегодня, введено в электронную базу данных.

Ключевые слова: Ф. Р. Штейнгель, книги, отдел библиотечных собраний и исторических коллекций.